

Ο ΟΣΙΟΣ ΘΕΟΦΑΝΗΣ Ο ΝΕΟΣ

(Ο ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΠΟΛΙΟΥΧΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ,
Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ)

1. Εἰσαγωγὴ

‘Ο βίος τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου, πολιούχου τῆς μακεδονικῆς Ναούσης, εἶναι ἀπὸ ἴστορικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέρων, διότι σχετίζεται κατὰ τὴν παράδοσιν μὲ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν της.

‘Ο ὁσιος Θεοφάνης, μαζὺ μὲ τὸν ὁσιον Ἀντώνιον τὸν νέον, τὸν ἐκ Βεροίας¹, τὸν ὁσιον Διονύσιον τὸν νέον, τὸν ἐν Ὀλύμπῳ², καὶ τὸν ὁσιον Νικάνορα³, ἀποτελοῦν μίαν τετράδα ὁσίων μοναχῶν, τῶν ὅποιων ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν χριστιανῶν τῆς Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν χρόνον τῆς Τουρκοκρατίας ἥτο μεγάλη, ὥστε νὰ καθίσταται ἀναγκαίᾳ ἡ ἀναλυτικὴ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τούτων, ὡς ἐπιτυχῶς παρετήρησεν ὁ καθηγητὴς Ἀπ. Βακαλόπουλος⁴.

‘Η ἀνὰ χεῖρας μελέτη ἔχει σκοπὸν νὰ ἐξετάσῃ τὰ τοῦ βίου τοῦ ἐκ τούτων Θεοφάνους, διότι, καίτοι ἡ προσωπικότης του εἶναι ἀξιοσημείωτος, δὲν ἐμελετήθη ὅσον ἔπειτε, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑπάρχῃ ἄγνοια περὶ τῆς ζωῆς του καὶ νὰ δημοσιεύωνται ἀνακρίβειαι.

2. Ὁ βίος τοῦ ὁσίου

Περὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὁσίου Θεοφάνους γνωρίζομεν ἐκ τῶν δύο ἐκδόσεων τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας του, ἥτοι ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως Βενετίας τοῦ

1. Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, ‘Ο ὁσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ὁ ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965.

2. Βλ. βιβλιογραφίαν εἰς Γ. Χ. Χιονίδη, ξ.ά., σ. 37, σημ. 48. Πρβλ. Τοῦ ἰδίου, Σύντομη ἴστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ Βεροίας, Βέροια 1961, σ. 42-43, 49 καὶ 63.

3. Βλ. Γ. Θ. Λυριτζῆ, ‘Ο ὁσιος Νικάνωρ καὶ τὸ μοναστήρι του, Κοζάνη 1962, ὅπου, σ. 85-86, καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ Σ. Εὐστροτιάδη, ‘Ἄγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος, ἄ.ἐ. [= 1960], σ. 351.

4. Βλ. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, ‘Ιστορία τοῦ Νέου ‘Ἐλληνισμοῦ, τόμος Β’¹, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 195 κέ., σ. 197 κέ. Πρβλ. Δ. Πλαταρίδη - Ε. Στούγιαννάκη, ‘Ιστορία τῆς Ναούσης, Ἐδεσσα 1924, σ. 31-32.

1764¹ και ἐκ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως Θεσσαλονίκης τοῦ 1883², ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ ἀμφοτέρων προκύπτουν τὰ ἔξης βιογραφικά στοιχεῖα:

‘Ο δσιος Θεοφάνης ὁ νέος (εἰς ἐκ τῶν δέκα καὶ πλέον συνωνύμων ἀγίων καὶ ὄσιων τῆς Ὀρθοδοξίας) ἐγεννήθη κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἔζησε ἀγνὸν νεανικὸν βίον. Κατόπιν ἔγινε μοναχὸς εἰς τὴν μονὴν Δοχειαρίου τοῦ Ἀγίου Ὀρους τοῦ Ἀθωνος, ὅπου ἡσκήτευσε μετὰ πολλῶν στερήσεων, διακριθεὶς δὲ μεταξὺ τῶν συναθλητῶν του, ἀνεδείχθη εἰς ἡγούμενον τῆς μονῆς ταύτης, συνεχίσας τὸν ἴδιον τρόπον ζωῆς.

1. Βλ. Ἀκολουθία τοῦ Ὀσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Θεοφάνους τοῦ νέου, ἀσκητοῦ καὶ θαυματουργοῦ, τοῦ ἀσκήσαντος ἐν τῷ Ὁρει τῆς περιφέρειας πόλεως Ναούστης, τοῦ ἔξ Ἰωαννίνων, ‘Ἐνετίσι οἱ ἀψέδ’ (= 1764). Εἰς τὰς σ. 1-28 δημοσιεύεται ἡ ἀκολουθία τούτου, εἰς τὰς σ. 29-34 καταχωρεῖται δὲ βίος καὶ πολιτεία ἀντοῦ, εἰς τὰς σ. 34-46 τὰ θαύματα τοῦ ὁσίου καὶ εἰς τὰς σ. 47-62 τὰ μεγαλυνάρια. Πρβλ. E. Legendre, Bibliographie hellénique du XVIIIe siècle, 2, σ. 18-19, ἀριθμ. 595, L. Petit, Bibliographie des acolouthies grecques, Bruxelles 1926, σελ. 282 καὶ N. P. Δελιαλῆ, Κατάλογος ἐντύπων δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης, τ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1948, ἀριθμ. 66, σ. 19. ‘Η ἐκδοσίς ἐγένετο δὲ ἔξόδων τοῦ Πολυκάρπου (ἱερομονάχου) Παπαδημητρίου (βλ. ἐν τέλει σ. 62), τὸν ὄποιον οἱ Δ. Πλαταρίδης - Ε. Στούγιανάκης, ἔ.ἄ., σ. 31, σημ. 2, ὀνομάζουν Χατζηδημητρίου. Τὰ μεγαλυνάρια ἔγραψεν ὁ Ναουσαῖος ἱερομόναχος Θεοφάνης (βλ. K. Σάθα, Νεοελληνική Φιλολογία κ.λ., Ἀθηνai 1867, σ. 605-606, πρβλ. Δ. Πλαταρίδην - Ε. Στούγιανάκην, ἔ.ἄ., σ. 54). ‘Ο Κ. Σάθας, ἔ.ἄ., σ. 597, γράφει, ὅτι ὁ Καμπίτης Παπαφίλιππου, πατήρ τοῦ διδασκάλου Ἀναστασίου (περὶ οὗ βλ. Στούγιανάκην, ἔ.ἄ., σ. 55), συνέγραψε, πλὴν ἄλλων, Ἀκολουθίαν τοῦ Ἀγίου Θεοφάνους. Σημειῶ, ὅτι τὸ ἐπίθετον Καμπίτης ἀπαντᾶται καὶ σήμερον εἰς τὴν Νάουσαν, ἄλλα καὶ εἰς τὴν Βέροιαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους· βλ. Γ. Θεοχαρίδη, Μία διαθήκη καὶ μία δίκη βυζαντινή, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 32 (=Ε, 3, 42), σ. 60. Καὶ οὕτος ἦτοι ιερωμένος. Πρόκειται περὶ οἰκογενείας, ἡ ὄποια ἀνέδειξε πολλοὺς κλητηρικούς· βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ιστορία τῆς Βεροίας, τόμος 2ος (Βυζαντίνοι χρόνοι), ὑπὸ ἐκδοσιν.

2. Βλ. Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου, ἔορταζομένου τῇ ΙΘῇ Αὐγούστου, ἐκδοθεῖσα ἀδείᾳ τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῇ συνδρομῇ πολλῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν ὑπὸ Χ. Χ. Πετρίδη, τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐνταῦθα Συμβουλίου τῆς Παιδείας καὶ ἐπιστασίας τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου Γηδαίου, ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ «Ἐρμοῦ», Σοφοκλέους Γ. Γκαρπολᾶ, 1883 (σχῆμα 16ον, σελ. 39. Εἰς σελ. γ' καταχωρεῖται ἡ ἀδεια ἐκτυπώσεως, μετά ἐπιβεβαιώσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ, εἰς τὰς σ. ε'-η' ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγὴ τοῦ Χ. Χ. Πετρίδη, εἰς δὲ τὰς σ. 9-24 καὶ 32-39 ἡ ἀκολουθία του. Εἰς τὰς σ. 25-28 δὲ βίος τοῦ ὁσίου, διορθωθεὶς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Βελεγράδων Ἀνθίμου, προφανῶς τοῦ γνωστοῦ Ἀλεξιούδη. Τέλος εἰς τὰς σ. 28-31 δημοσιεύονται περιληπτικῶς τὰ θαύματα τοῦ Θεοφάνους). Προσφάτως ἀνετυπώθη (δωρεάν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Δεινοπούλου, ἐκδοτῶν τῆς «Φωνῆς τῆς Ναούστης») ἡ δευτέρα ἐκδοσίς μὲ τίτλον: «Χ. Χ. Πετρίδη, Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου, νέα ἐκδοσίς, Νάουσα 1966». Πρόλογος τοῦ Στ. Ζ. Γουργουλιάτου καὶ ἐνδιαφέρον σημείωμα διὰ τὸν Χ. Χ. Πετρίδην (σ. 44). Τὰ ἔσοδα ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ βιβλίου προορίζονται διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν.

‘Ο Θεοφάνης εἶχεν ἔνα ἀνεψιὸν ἐκ τῆς ἀδελφῆς του, τὸν ὅποῖον ἡχμαλώτισαν οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸν μετέφεραν ἐκ τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. ‘Ο δσιος ἐλυπήθη πολὺ καὶ μετέβη εἰς τὴν Πόλιν κατορθώσας νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἀνεψιὸν του, τὸν ὅποῖον ἐπῆρε μαζύ του εἰς τὴν μονὴν τοῦ Δοχειαρίου, ὅπου τὸν ἔκαρε μοναχόν. Οἱ μοναχοὶ ὅμως, φοβούμενοι μήπως προκαλέσουν τὴν μῆνιν τῶν Ὀθωμανῶν, ἔξεδίωξαν ἀμφοτέρους ἐκ τῆς μονῆς.

Κατόπιν τούτων ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ ἀνεψιός του ἥλθον εἰς τὴν σκήτην τοῦ Προδρόμου, ἔναντι τῆς Βεροίας, ὅπου ὁ δσιος φκοδόμησε περικαλλῆ ναὸν εἰς ἀνάμνησιν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Συνεκέντρωσε πολλοὺς μοναχοὺς καὶ ὕστερον, ἀφήσας τὸν ἀνεψιὸν του ὡς ἐπίτροπον, ἀνεχώρησε διὰ τὴν Νάουσαν, ὅπου ἀνήγειρεν ἐκ θεμελίων ναὸν πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ τὴν μονὴν τῶν Ἀσωμάτων (Ταξιαρχῶν, ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ), ὅπου συνεκεντρώθησαν πολλοὶ μοναχοί, τῶν ὅποίων διετέλεσεν ἡγούμενος ἐπὶ πολλὰ ἔτη.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν σκήτην τῆς Βεροίας, ὅπου καὶ ἀπέθανε, προβλέψας τὸν θάνατόν του. Τὸ λείψανόν του ἐτάφη εἰς τὴν Σκήτην Βεροίας. Ἀργότερον ἡ κάρα του μετεφέρθη εἰς τὴν μονὴν Ταξιαρχῶν τῆς Ναούσης.

3. Ἡ διήγησις τῆς παραδόσεως καὶ τὰ μνημεῖα εἰς τὴν Μονὴν Προδρόμου Βεροίας καὶ εἰς τὴν Νάουσαν

Ἡ προφορικὴ (ἥδη γραπτὴ) παράδοσις διασώζει καὶ ἑτέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου¹.

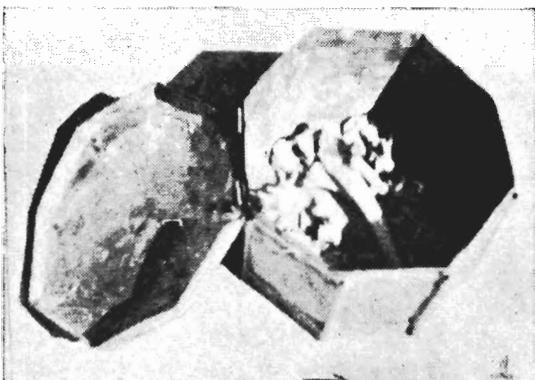
Τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὅποῖον ἐκτίζετο τὸ μοναστήριον τῶν Ταξιαρχῶν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ γαζῆ Ἐβρενός καὶ ὁ συνοικισμὸς τῆς Ναούσης εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν της, ὑπὸ τὴν ἐπιήρησιν τοῦ παιδαγωγοῦ τῶν παΐδων τούτου Σὲχ Λεαῆ, ὁ ὅποῖος εἶχε φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Θεοφάνους. Ὁ τεκὲς τοῦ Λεαῆ ἐσώζετο παρὰ τὸ Κιόσκι Ναούσης μέχρι πρὸ δλίγων ἔτῶν.

‘Ο Ἰωάννης (Ιωαννίκιος) Μηλιόπουλος διασώζει τὰ ἔξῆς ἐνδιαφέροντα²:

1. Βλ. Δ. Πλαταρίδη - Ε. Στούγιαννάκη, ἔ.ἀ. σ. 29 κέ., ιδίως σ. 30-31. Πρβλ. καὶ Χ. Χ. Πετρίδην, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει, σ. η' καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει (ἀνατυπώσει), σ. 14.

2. Βλ. Ἰωάννου (Ιωαννίκιον) Μηλιόπουλον, ‘Ιστορία τῆς Βεροίας, τετράδιον 2ον, σ. 4 (βλ. περὶ τούτου, Γ. Χ. Χιονίδη, ‘Ιστορία τῆς Βεροίας, τόμ. 1ος, Βέροια 1960, σ. 42, βιβλιογραφία). Τὸ κείμενον εἶχεν ὠρισμένα λάθη. Περὶ τοῦ ἀναφερομένου προτιγουμένου Δανιὴλ βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Σύντομη κ.λ., σ. 54. Τούτου σώζεται εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου ὕραιοτάτη «πατερίτσα», κοσμημένη ἐγχρώμως.

«... Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα, δτι, ἀνασκαφῆς γενομένης εἰς τὸ μέρος, ἐν ᾧ ὁ τάφος τοῦ ἀγίου Θεοφάνους εὑρίσκετο, ἥτοι συμφώνως τῷ βιβλίῳ τῆς βιογραφίας αὐτοῦ ὑπὸ τὴν Ἑλαίαν, πράγματι εὑρέθησαν 60 περίπου μικρὰ τεμάχια ἐκ τῶν ἀγίων ὅστῶν τοῦ ἱεροῦ λειψάνου, ἄτινα καὶ, εὐλαβῶς περισυλλεγέντα ὑπὸ τοῦ τότε προηγουμένου Δανιὴλ ἱερομονάχου Σωτῆρα, ἐναπετέθησαν ἀρμοδίως ἐν τῷ ἵερῷ βῆματι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Τιμίου Προδρόμου, τὴν δὲ ἵεράν ταύτην πρᾶξιν, ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, καὶ διὰ πρακτικοῦ, ἐπὶ τῇ εἰς τὴν ἵεράν μονὴν ἀφίξει του, δ Μητροπολίτης Βεροίας καὶ Ναούστης κ. Σωφρόνιος [=Σταμούλης] κατεκύρωσεν, ἥτοι κατὰ τὸ ἔτος 1926». Σήμερον ὑπάρχουν πράγματι εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας τὰ εὑρεθέντα ὅστα τοῦ Θεοφάνους, φυλασσόμενα εἰς τό, εἰς τὸ ἵερὸν ὑπάρχον, ὅστεοφυλάκιον, ἐντὸς προχείρου θήκης (βλ. φωτογραφίαν 1). Ἡ κάρα τούτου, φέρουσα ἐπιχρυσωμένον περίβλημα, φυλάσσεται πλέον εἰς τὴν ἐκκλη-

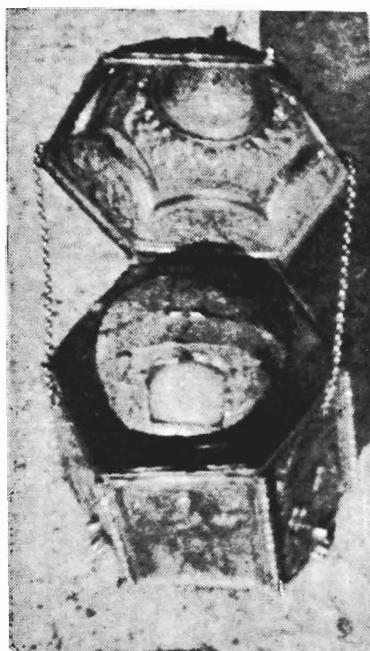

1. Τὰ εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας ὑπάρχοντα ὅστα τοῦ ὁσίου Θεοφάνους

σίαν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Ναούστης («τῆς Παναγιᾶς»), ἐντὸς ἔξαγώνου ἀργυρᾶς ὅστεοθήκης, ἡ ὅποια φέρει σκαλιστάς παραστάσεις ἐκ τῶν θαυμάτων τοῦ ὁσίου καὶ τῆς ὅποιας ἡ κατασκευὴ ἐτελείωσε κατὰ τὴν 23-6-1831, κατὰ τὴν χαραγμένην ἀνορθόγραφον σημείωσιν. Εἰς τὸ δόπισθιον μέρος τῆς κάρας ὑπάρχει σημείωσις, ἐκ δύο σειρῶν κεφαλαίων γραμμάτων, δηλωτική, δτι ἡ κάρα εἶναι τοῦ ὁσίου Θεοφάνους, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, ἀσκήσαντος ἐν Ναούσῃ (βλ. φωτογραφίαν 2).

Ἐξ ἐπιτοπίου ἐρεύνης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μονῆς Προδρόμου Βεροίας, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ τότε ἱερομονάχου αὐτῆς Ἀρσενίου Μπογιάλη, διεπίστωσα, δτι ἡ ἐκκλησία-μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τὴν ὅποιαν ἴδρυσεν ὁ Θεοφάνης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς σκήτης Βεροίας, Προδρόμου,

εύρισκετο εἰς τὸν ἐλαιῶνα, καταστραφεῖσα πιθανὸν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Σήμερον εἰς τὴν θέσιν της ὑφίσταται μικρὸν προσκύνημα, κείμενον εἰς ὑψίπεδον (ἄλῶνι), βορείως τοῦ ἀγιάσματος τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ

2. Ἡ εἰς τὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Ναούσῃ φυλασσομένη κάρα τοῦ ὁσίου Θεοφάνους

δὴ εἰς ἀπόστασιν 400 μέτρων περίπου ἐκ τούτου, νοτιανατολικῶς τοῦ σπηλαίου τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ Βεροιέως (βλ. φωτογραφίαν 3)¹. Ἐντὸς τούτου εὑρίσκεται ἐπιγραφή, φέρουσα τὴν χρονολογίαν 1911.

Δυστυχῶς, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς περιοχῆς τοῦ 1822², κατεστράφησαν ἐκ πυρκαϊᾶς τὰ ἀρχεῖα τῆς Μονῆς Προδρόμου καὶ προφανῶς καὶ ὁ ναὸς-μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀλῆ

1. Περὶ τοῦ ἀγιάσματος καὶ γενικῶς περὶ τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, 'Ιστορικὰ προβλήματα καὶ μνημεῖα ἐκ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας. «Γρηγόριος Παλαμᾶς», τ. Ν' (1967) 279-291, σ. 288 ἥ σ. 12 τοῦ ἀνατύπου. Περὶ τοῦ σπηλαίου κ.λ. τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, 'Ο ὁσιος κ.λ., σ. 30 κέ.

2. Βλ. περὶ ταῦτης Γ. Χ. Χιονίδη, Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης-Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των, «Μακεδονικά» 8 (1968) 211-221.

πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ἡ κατ' ἄλλους κατὰ τὸ 1822, κατεστράφη καὶ ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν Ναούσης καὶ οὕτω ἀπωλέσθησαν ὅσα μνημεῖα ὑπῆρχον καὶ ίδίως ἡ μέχρι τότε σωζομένη διαθήκη τοῦ ὁσίου, ἐκ

3. Τὸ ἐν τῇ σκήτῃ Προδρόμου Βεροίας προσκύνημα τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου

τῆς ἀναγνώσεως τῆς ὁποίας πολλὰ ἀσφαλῶς θὰ ἐπληροφορούμεθα διὰ τὴν ζωήν του καὶ διὰ τὴν ἴστορίαν τῆς περιοχῆς¹.

Εἰς τὴν Νάουσαν ὑπάρχει σήμερον ναΐδιον, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Χατζηκουρκούτα 17-19, τὸ δόποιον κατεσκευάσθη κατὰ τὰ ἔτη 1956-1967, διὰ συνδρομῆς τῶν περιοίκων (βλ. φωτογραφίαν 4). Εἰς τὸ παρακείμενον οἰκόπεδον τοῦ 3ου δημοτικοῦ σχολείου ὑπῆρχεν ἄλλοτε μεγάλος ναὸς πρὸς τιμὴν τοῦ ὁσίου Θεοφάνους καὶ ἐνορία τούτου. Κατεστράφη οὗτος πιθανώτατα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Δυτικῶς τοῦ ναΐδιου ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἡ κρύπτη τοῦ Θεοφάνους, ὅπου, κατὰ τὴν προφορικὴν παράδοσιν (κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ἐπιτρόπου Θ. Λιλιάμπη), ἐξηφανίζετο οὗτος, ὅταν ἥρχετο εἰς τὴν Νάουσαν καὶ ἦνωχλεῖτο ὑπὸ τῶν κοσμικῶν. Ἐκεῖ, ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, τὸ δόποιον ἐκαλύφθη ὑπὸ τοῦ τοίχου, ὃ δόποιος χωρίζει τὸ ναΐδιον ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἐκρύψθησαν Ναουσαῖοι κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1822. Πλησίον

1. Βλ. τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας του, σ. η' καὶ σ. 13-14 τῆς ἀνατυπώσεως.

τοῦ ναοῦ, χωρὶς νὰ θίξῃ τὰ ἑρείπια τούτου, ἔκτισεν ὁ Χατζηκουρκούτας σχολεῖον. Κατὰ τὸ 1921 ὁ Γρηγόριος Γαλάκης κατεδάφισεν δ, τι διεσώζετο καὶ ἐπὶ τῶν θεμελίων τῆς ἐκκλησίας κατεσκεύασε νέον σχολεῖον, τὸ ὅποιον

4. Τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως Ναούσης ναῖδιον τοῦ ὁσίου Θεοφάνους.

"Οπισθεν δεξιά διακρίνεται μέρος τοῦ 3ον δημοτικοῦ σχολείου, ἐνθα ἦτο ἐκτισμένος δ παλαιὸς ναὸς τοῦ Θεοφάνους

σώζεται μέχρι σήμερον καὶ δονομάζεται «Γαλάκεια» (3ον δημοτικὸν σχολεῖον). Εἰς τὴν θέσιν δπου ἐγένετο σήμερον τὸ ναῖδιον ὑπῆρχε προσκύνημα τοῦ Θεοφάνους, κατὰ τὴν κατεδάφισιν δὲ τούτου εὑρέθη τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας. Εἰς τὸ ναῖδιον διασώζονται ἀξιόλογοι εἰκόνες, ἴδιως μία τῶν ἄγ. Μιχαὴλ καὶ Θεοφάνους, παρακειμένη δὲ ὁδὸς φέρει τὸ δνομα τοῦ Θεοφάνους.

4. Πότε ἔζησεν ὁ Ὅσιος

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατέστη ἀντιληπτόν, δτι δὲν εἶναι χρονολογικῶς ἐκκαθαρισμένα τὰ γεγονότα περὶ τοῦ βίου τοῦ Θεοφάνους. Τὴν ὑπάρχουσαν σύγχυσιν ἥλθε νὰ φωτίσῃ ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἐκκλησίας-μονῆς, χάρις εἰς τὰς ἑρεύνας τοῦ γυμνασιάρχου Ναούσης Ἐμμ. Βαλσαμίδη.

a) Αἱ γνῶμαι τῶν συγγραφέων

‘Υπάρχει μεγάλη ἀσάφεια περὶ τῆς ζωῆς τοῦ δσίου Θεοφάνου καὶ ἴδιως περὶ τοῦ χρόνου, καθ’ ὃν ἔδρασεν οὗτος. Πράγματι, εἰς μὲν τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας του δὲν ἀναφέρεται τι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἔκδοσιν ταύτης ἀναγράφεται ἀπλῶς (σελ. 25), ὅτι οὗτος ἔζησε «... περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΣΤ' ἐκατονταετηρίδος μ.Χ.», ὅτε ἐκτίζετο (κατὰ τὴν ἀκολουθίαν) καὶ ἡ Νάουσα. ‘Ο συναξαριστής τοῦ Νικοδήμου δὲν διαφωτίζει τὸ πρόβλημα τοῦτο, ἀντιγράφων τὴν πρώτην ἔκδοσιν¹. Οἱ Δ. Πλαταρίδης - Ε. Στουγιανάκης γράφουν, ὅτι ὁ Θεοφάνης «... ἔζη, κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὡς ἡγούμενος τῆς ἐν Ἀθῷ μονῆς τοῦ Δοχειαρίου (τιμωμένης ἐπ’ ὀνόματι τῶν Ἀρχαγγέλων)»². ‘Ο ἐκδώσας τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας Χ. Χ. Πετρίδης γράφει (σελ. ζ'-η'), ὅτι ἔζητησε πληροφορίας περὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Θεοφάνους παρὰ τῆς ἐν Ἀθῷ ἱερᾶς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, πλὴν ὅμως ἡ ἐνέργειά του ἀπέβη ἀκαρπος, διότι ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ὁ κατάλογος, ὃπου ἐσημειοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν ἡγουμένων τῆς μονῆς ταύτης, κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς. ‘Ο Σωφρ. Εὐστρατιάδης ἵσχυρίζεται, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἔζησε κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα³, ἀλλὰ προφανῶς πρόκειται περὶ γραφικοῦ ἢ τυπογραφικοῦ λάθους καὶ θὰ ἥθελεν ἀσφαλῶς νὰ σημειώσῃ, ὅτι ἔδρασεν οὗτος κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ὡς δέχεται, ὁ Γ. Α. Οἰκονόμου⁴,

1. Βλ. Συναξαριστήν Νικοδήμου, τ. Γ', Βενετία 1819, σ. 241, τ. ΙΓ', σ. 96, ἐκδόσεως Κωνσταντινουπόλεως καὶ τ. Β', σ. 331, ἐκδόσεως Ἀθηνῶν.

2. Βλ. Δ. Πλαταρίδην - Ε. Στουγιανάκην, ξ. ἄ., σ. 29. Πρβλ. καὶ Ν. Σηφάκη - Ι. Χατζηιωάννου, Πανελλήνιον λεύκωμα Ἐθνικῆς ἐκατονταετηρίδος, τ. Γ', σ. 138 καὶ Μ. Γαληνοῦ, Οἱ Βίοι τῶν ἀγίων, ἐκδοσίς 2α, τ. Β', τεῦχος 7, σ. 63 κέ.

3. Βλ. Σ. Εὐστρατιάδη, ξ. ἄ. σ. 198. Οὕτω γράφει καὶ ὁ Κ. Τσιώμης, πρόεδρος τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ναουσαίων, εἰς ἐπιστολήν του, ἀπὸ 24-5-1961, πρὸς τὴν ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούσης». Ταύτης ἐδημοσιεύθησαν μόνον ἀποσπάσματα, πλὴν ὅμως τὴν εἰχα ἀναγνώσει ὀδόκληρον.

4. Βλ. Γ. Α. Οἰκονόμου, Εἰκοσιπέντε ἄγιοι τῆς Ἡπείρου, σ. 173-174. Τοῦ ἰδίου, 40 ἄγιοι τῆς Ἡπείρου, Ἰωάννινα 1955, σ. 34-35, ὅπου ἀναγράφονται ὅτι ὁ δσιος ἔφερε τὸ ἐπίθετον Ἀσβεστᾶς καὶ ὅτι εἰς τὴν μονὴν Δοχειαρίου ὑπάρχει φυλλάδια τοῦ Θεοφάνους. ‘Ονομάζει οὗτος τὸν ἐκδότην τῆς πρώτης ἐκδόσεως Πολύκαρπον Παπαδόπουλον (οὕτω τούλαχιστον ἀντέγραψε τῇ παρακλήσει μου τὸ σχετικὸν κείμενον ἡ κ. Ἡλέκτρα, χήρα τοῦ ἀειμνήστου Δημ. Σαλαμάγκα).

Οὔτε ὁ Σπ. Λάμπρος, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὄρους Ἑλληνικῶν κωδίκων, Ιος τόμος, Κανταβριγία τῆς Ἀγγλίας, 1895, σ. 233-269 (ΙΣΤ', μονὴ Δοχειαρίου), οὔτε ὁ Α. E n t h a r d, Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der Griechischen, τόμοι I-III, οὔτε ὁ F. H a l k i n, Bibliotheca Hagiographica Graeca, τ. II, σ. 292-294 καὶ τ. III, σ. 75-76 (3ης ἐκδό-

ώς καὶ ὁ Φ. Γ. Οἰκονόμου¹.

'Ο Μ. Γεδεών ἔγραψεν, ὅτι ὁ « . . . Θεοφάνης ἐν Ὀλύμπῳ» ἥκμασε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἱερεμίου Α', δηλαδὴ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος² καὶ συνεπᾶς, κατὰ τὸν ἴσχυρισμὸν αὐτοῦ, πρέπει νὰ ἐγεννήθη ὁ Θεοφάνης κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ αἰῶνος τούτου ἢ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνος. 'Ο Ἀρ. Μπογιάλης τοποθετεῖ τὴν εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας ἄφιξιν καὶ παραμονὴν τοῦ δσίου κατὰ τὰ ἔτη 1400-1450³. 'Ο Μηλιόπουλος θεωρεῖ ἐπίσης τὸν Θεοφάνην σύγχρονον τοῦ Διονυσίου καὶ δὴ « . . . πρεσβύτερον κατὰ τὴν ἡλικίαν». 'Ο Ἀπ. Βακαλόπουλος δέχεται, ὅτι ὁ δσίος « . . . πρέπει νὰ ἔχησε κατὰ τὸν 16 ἢ τὸ πολὺ στὶς ἀρχὲς τοῦ 17 αἰ.», προβαίνει δὲ εἰς τὸν δρθὸν τοῦτον χρονολογικὸν ἐντοπισμόν, ὡς πρὸς τὸν ἀπότερον χρόνον τῆς ζωῆς του, βάσει θαύματος τοῦ Θεοφάνους, τὸ δποῖον ἔγινε κατὰ τὸ 1681⁴. Τέλος, ἀκολουθήσας τοὺς Δ. Πλαταρίδην

σεως) ἀναφέρουν περὶ τοῦ ὁσίου Θεοφάνους, οὐδὲ εὑρον τὸ ὄνομά του, ὡς ἡγουμένου τῆς μονῆς Δοχειαρίου εἰς τὰ μέχρι τοῦδε δημοσιεύθεντα ἔγγραφα τοῦ Ἅγιου Ὁρούς. Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου δεικνύουν εἰς τοὺς ἐκ Ναούσης ἐπισκέπτας τῆς μονῆς τὴν «πατερίτσαν» τοῦ ὁσίου.

1. Βλ. Φ. Γ. Οἰκονόμος οὐ, 'Η ἐν Ιωαννίνοις Ἐκκλησία, 'Αθῆναι 1966, σ. 139-140.

2. Βλ. Μ. Γεδεών, Τετρακοσιετηρίς πατριαρχικῆς δωρεᾶς, «'Αρχείον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ» 22(1957) 219-232, ιδίως σ. 227.

3. Εἰς τὴν ἀνέκδοτον ἔξ 6 σελίδων ἱστορίαν τῆς σκῆτης Προδρόμου, σ. 3, εὑρισκομένην εἰς τὸ ἀρχεῖον μου. 'Ο ίδιος ὅμως μοὶ εἶπε κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψίν μου εἰς τὴν μονὴν (1959) καὶ ἐστημέώσα, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἔζησεν εἰς τὸν Προδρόμον « . . . κατὰ τὰ ἔτη 1580-1600 (κατὰ τὸν βίον του) καὶ ἡτο σύγχρονος τοῦ ὁσίου Διονυσίου τοῦ νέου, τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ».

4. Βλ. 'Α π. Βακαλόπουλος οὐ, ἔ. ἀ., σ. 198 καὶ σημ. 3. 'Ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμος δος, 'Αθῆναι 1965, στήλη 364 (ἄρθρον Σ. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο ο υ) γράφεται, ὅτι « . . . πότε ἔζησεν ὁ δσίος εἶναι ἄδηλον». Οὐδεὶς χρονολογικὸς προσδιορισμὸς γίνεται καὶ εἰς τὸ βιβλιάριον «Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς Θεοφάνους τοῦ ἐν Ναούσῃ, ἐκδοσις 1962», τὸ δποῖον ἔγραφη, μᾶλλον, ὑπὸ τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ Καλτέκη. 'Ο Litzica, Ms Gr. Rom., σ. 144, ἀριθμ. 281, γράφει, ὅτι εἰς τὸν 331 ἑλληνικὸν κώδικα τῆς ρουμανικῆς ἀκαδημίας, τοῦ 17ου αἰῶνος, ὁ δποῖος περιλαμβάνει νομοκανόνας, εἰς f. 219 ὑπάρχει ἡ ἔξῆς σημείωσις: «Ἐχυμῶνοι καὶ σύγχιστις καὶ φροντίδες πολλαῖς ἔγραφοι τῷ βιβλήνον τούτου ἥγουν τὸ νόμικον καὶ ἀρχιερακὸν ὑπὸ χιρὸς ἐμοῦ ἐλαχίστου καὶ ἀμαρτωλοῦ Γερασίμου ἱερομονάχου καὶ ποτὲ ὑγουμένου τῆς σεβασμίας μονῆς τῶν πανμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαὴλου καὶ Γαβριὴλου κατὰ τὴν νάουσαν χώραν, ἐχάραξα οίκείοις χερσὶν ἐν τῷδε βιβληαδιρίῳ ἵνα ἄγηται ὑπὸ μνήμην. 'Ετελειόθη ἐν ἔτοι σωτηρίω αχπα' (=1681) ἐν μηνὶ Ἰαννουαρίου α'). 'Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης πληροφορούμεθα, ὅτι πράγματι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν ἡσαν ἀφιερωμέναι εἰς τοὺς Γαβριὴλ καὶ Μιχαὴλ καὶ ὅτι ὁ Θεοφάνης ἀπεβίωσε πολὺ πρὸ τοῦ 1681, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δὲν ἡτο πλέον ἥγονονος, οὔτε δὲ γράψας τὴν σημείωσιν Γεράσιμος, ἀλλὰ ἔτερος. Περαιτέρω ἐλέγχεται ὁρθὴ ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀρχικῶν Τ Π Κ Γ τῆς ἐπιγραφῆς, ἡτοι Ταξιάρχη Παμμεγίστῳ Κυρίῳ Γαβριὴλ, ὡς κατωτέρω.

- Ε. Στουγιαννάκην και τὴν ὑπὸ τούτων διασωζομένην παράδοσιν, ἐδέχθην ἐσφαλμένως κατ' ἀρχήν, ὅτι ὁ δσιος ἔζησε — δῆθεν — κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα¹, πλὴν ὅμως ὁ καθηγητὴς Ἀπ. Βακαλόπουλος παρετήρησεν², δρθῶς, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, διότι εἰς τὸν βίον τοῦ Θεοφάνους ἀναφέρεται, ὅτι ὁ δσιος μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἀνεψιόν του καὶ συνεπῶς τοῦτο ἐγένετο μετὰ τὸ 1453, ἀφοῦ ἀναφέρονται ὡς κατέχοντες ταύτην οἱ Τούρκοι. Ἐπομένως ὁ Θεοφάνης ἔζησε τὸ ἐνωρίτερον κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα.

β) Ἡ ἀνευρεθεῖσα κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν

Ο Γυμνασιάρχης τοῦ ἰδιωτικοῦ γυμνασίου Ναούστης Ἐμμ. Βαλσαμίδης³ ἀνεῦρε κατὰ τὸ ἔτος 1961 ἀναμνηστικὴν ἐπιγραφήν, πλάκα, ἡ ὁποία πιθανώτατα ἐτέθη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἴδρυσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν, καὶ ἀνέγνωσε ταύτην, δεχθεὶς κατ' ἀρχήν, ὅτι ἡ ἡμερομηνία, ἡ ὁποία ἀνεγράφετο εἰς ταύτην, ἀνάγεται εἰς τὸν Μάϊον τοῦ 1406, ἐν συνεχείᾳ ὅμως, ἔξετάσας προσεκτικῶτερον ταύτην, κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ καθηγητοῦ Ἀπ. Βακαλόπουλου, κατέληξεν εἰς τὴν δρθῆν ἀνάγνωσιν ταύτης, δεχθεὶς ὅτι ἀναφέρεται εἰς αὐτὴν τὸ ἔτος 1593.

Ἄλλὰ ἂς ἵδωμεν λεπτομερέστερον τὴν ἀξιόλογον ταύτην πλάκα καὶ δὴ

1. Βλ. Γ. Χιονίδη, Σύντομη κλ. σ. 42-43, 49 καὶ 63 καὶ σημειώματα τοῦ ιδίου, εἰς ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούστης», φύλλ. 489/20. 8.1961 καὶ «Πελεκάν» Βεροίας, φύλλ. 29 (Μάϊος 1964). Πρβλ. καὶ (ἀνώνυμον) ἄρθρον εἰς τὴν «Φωνὴ τῆς Ναούστης», φύλλ. 541/19. 8.1962. Ο Φ. Κόντογλου, "Εκφρασις τῆς Ὁρθοδόξου εἰκονογραφίας, τ. 1ος, Αθῆναι 1960, σ. 346 καὶ 348, γράφει, διότι ὁ Θεοφάνης, δοχειαρίτης, δοθαματουργός, ἀπεικονίζεται, ως : «γέρων μακρυγένης, δευγένης μὲ ἐπανωκαλύμαυχον καὶ κρατῶν κομποσχοίνι». Ο Διονύσιος, δὲκ Φουρνᾶ, δὲν ἀναφέρει τοῦτον εἰς τὴν Ἐρμηνείαν τῶν ζωγράφων, διότι ἔγραψε ταύτην εἰς τὸ Ἀγιον Ὄρος κατὰ τὸ ἔτος 1458, δτε δὲν εἶχεν ἀποβιώσει ἀκόμη ὁ Θεοφάνης καὶ δὲν ἐθεωρεῖτο δσιος.

2. Ἐπιστολὴ του πρόδημος τῆς 16. 5. 1964. Πρβλ. Γ. Χιονίδη, 'Ο δσιος κλ. σ. 35 καὶ σημ. 47 (σ. 35 καὶ 37).

3. Ἐπιστολὴ τούτου μὲ τίτλον «Πότε ἐκτίσθη ἡ Νάουσα», δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούστης», φύλλ. 471/16. 4. 1961. Ο Βαλσαμίδης εἶχε τὴν εὐγενὴ καλωσύνην νὰ παραχωρήσῃ εἰς ἐμὲ τέσσαρας φωτογραφίας τῆς περιοχῆς καὶ τῆς ἐπιγραφῆς, πρὸς τούτοις δὲ μοὶ ἀπέστειλε καὶ δύο ἐρμηνευτικὰς ἐπιστολάς. Τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. 'Ἐν συνεχείᾳ, μετὰ μελέτην τῶν σχετικῶν στοιχείων, μετέβην εἰς τὸ μοναστήρι τῶν Ταξιαρχῶν πρὸς αὐτοπρόσωπον ἔρευναν καὶ λήψιν καλυτέρων φωτογραφῶν, μετὰ τούτου, τοῦ Διευθυντοῦ τῆς «Φωνῆς τῆς Ναούστης» Π. Δεινοπούλου κ.ἄ. Εἰς τὸν Π. Δεινόπουλον, ἐρασιτέχνην ἀλλὰ δόκιμον φωτογράφον, δφείλεται ἡ ἔξαιρετικὴ φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς (βλ. καὶ «Φωνὴ τῆς Ναούστης», φύλλ. 848/7. 7. 1968, ἔνθα ρεπορτάζ, μὲ τίτλον «Ἡ ἄγνουα ἔξακολουθεῖ νὰ φέρνῃ καταστροφές», διὰ τὰς προσγενομένας κατεδαφίσεις παλαιῶν κτισμάτων, δπισθεν τοῦ ξενῶνος καὶ νοτίως τούτου).

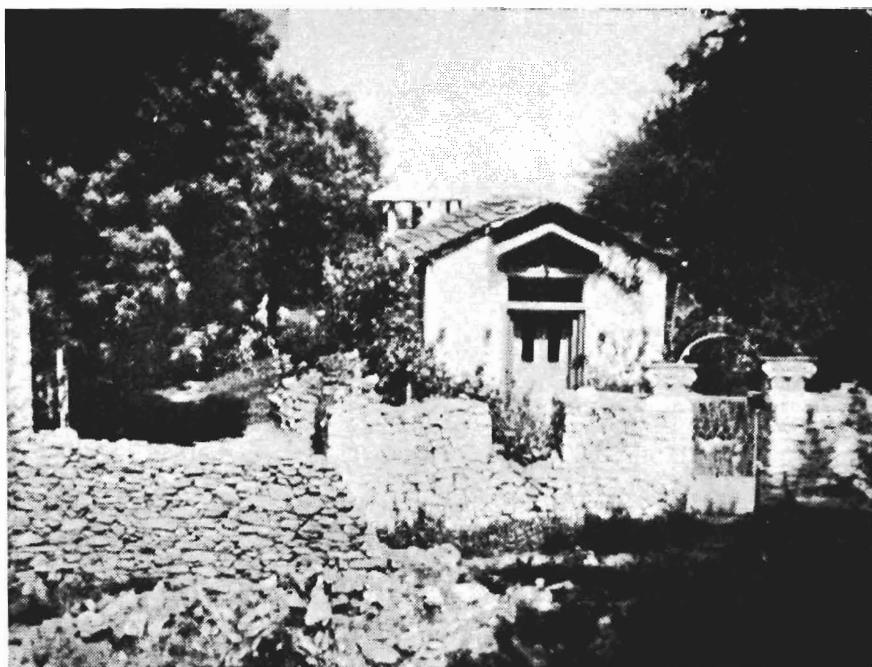
τὴν ἐπιγραφήν: Εὑρέθη εἰς τὸν ἔξωτερικὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ προχείρου ξενῶνος τῆς μονῆς καὶ δὴ πλησίον τῆς κλίμακος τούτου ἐντοιχισμένη, προέρχεται δὲ ἐκ κατεδαφισθέντος κτίσματος, τὸ ὅποιον ὑπῆρχε βορείως καὶ παραπλεύρως τοῦ ξενῶνος, πλὴν ὅμως φαίνεται πιθανώτατον ὅτι αὕτη μετεφέρθη ἐκεῖ ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ (μετὰ τὸ 1811), ὅταν κατεστράφη οὗτος ὑπὸ τῶν ὁρῶν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

Ο ναὸς τῆς μονῆς (κειμένης δυτικῶς τῆς Ναούσης καὶ εἰς ἀπόστασιν 5-6 χιλιομέτρων, ἐπὶ τῶν δυσπροσίτων κλιτύων τῆς Δούρλιας τοῦ Βερμίου, εἰς ἔνα ὑψίπεδον, ἐκτάσεως 2000-3000 τ. μ., ἐντὸς δασώδους περιοχῆς), οἰκοδομηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους, κατεστράφη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐπιδρομάς του κατὰ τῆς περιοχῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 18ου αἰώνος καὶ ἀνφοδομήθη ὑστερον κατὰ τὸ ἔτος 1811, ὡς προκύπτει ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς 25. 3. 1811, ὅταν ἦτο ἡγούμενος ὁ Ζαχαρίας καὶ μητροπολίτης Βεροίας-Ναούσης ὁ πολὺς Χρύσανθος, ὁ κατόπιν Οἰκονομενικὸς Πατριάρχης¹. Ὁ ἀρχικὸς ναὸς εὑρίσκετο, ὅπου ὑφίσταται καὶ ὁ νέος, δλίγον δυτικώτερον ὅμως καὶ εἶχε μῆκος 20 μέτρων περίπου. Σήμερον σώζονται αἱ δύο κόγχαι, ἡ εἰσοδος, μετὰ τῆς μαρμαρίνης κλίμακος. Ἔπισης ὑπάρχουν, ὁ νέος ναὸς, τὸ κωδωνοστάσιον, ὁ ξενὼν καὶ δύο κρῆναι, εἰς δὲ τὸ κέντρον μεγάλον δένδρον (βλ. φωτογραφίαν 5). Ὅπισθεν τοῦ ναοῦ ὑπῆρχον τὰ κελλία, ὁ ξενὼν καὶ ἄλλα κτίσματα, τὰ ὅποια κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ὑπευθύνων, ἐπιτρόπων κ.λ. (βλ. σ. 232 σημ. 3).

Ἡ διασωθεῖσα κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ (βλ. φωτογραφίαν 6) φέρει εἰς τὸ κέντρον σταυρὸν καὶ τὰ ἀρχικὰ Τ Π Κ Γ (τὰ ὅποια δρῆδες ἀνέγνωσεν ὁ Βαλσαμίδης, μετὰ ἐπιφυλάξεων: Ταξιάρχη Παμμεγίστῳ Κυρίῳ Γαβριήλ), τὸ γνωστὸν σύμπλεγμα ΙΣ ΧΣ Ν.Κ., ἦτοι Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾶ, καὶ ἀριστερὰ τοῦ σταυροῦ, εἴτε τὸ σύμπλεγμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοφάνους, ὅπου διακρίνεται τὸ ἀρχικὸν κεφαλαῖον, καλλιτεχνικὸν γράμμα Θ, ἡ κατ' ἄλλους, ἔνα κόσμημα, τὸ ὅποιον ὅμοιάζει μὲ τὸ ἀρχικὸν Θ, δεξιά δὲ ἔνα ἀστέρα καὶ κάτω τοῦ σταυροῦ νεκροκεφαλήν. Κάτωθι τοῦ σταυροῦ, ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὸ κάτω ἄκρον τῆς πλακός, ὑπάρχει ἡ ἔξῆς χρονολογικὴ ἔνδειξις:

« + ETOYC, ζρα' ἵν. στ'/², μηνὶ μαΐῳ ᾧ HMPE», ἦτοι ἔτους 7101 (ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἥρα 1593 ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ) ἵν[δικτιῶνος] στ', μηνὶ Μαΐῳ 10, ἡμ[έ]ρ[α] Ε' (=Πέμπτη).

1. Βλ. Δ. Πλαταρίδη - Ε. Στούγιαννάκη, ἔ.ἄ., σ. 24-25. Εἰς τὴν δευτέρων ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας, σ. 27, γράφεται, ἐν σημειώσει, ὅτι ἡ μονὴ κατεστράφη κατὰ τὸ 1822, ὅπερ δὲν φαίνεται δρθόν.

5. Ὁ ναὸς τοῦ Θεοφάνους εἰς τὴν μονὴν Ταξιαρχῶν. Διακρίνεται τὸ κωδωνοστάσιον καὶ μέρος τοῦ ξενῶνος, εἰς τὴν κλίμακα τοῦ δποίου υπάρχει ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι δὲ ναὸς καὶ ἡ μονὴ ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον τοῦ 1593, ὅπερ ἐλέγχεται ἀληθές, συσχετιζόμενον μὲ τὴν ἀναφερομένην δην ἵνδικτιῶνα¹. Δὲν γνωρίζομεν βεβαίως, ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀρχικήν ἀνοικοδόμησιν τούτων, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι τὸ πιθανώτερον, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δεδομένων

1. Βλ. Λ. Ν. Πολίτη, 'Οδηγὸς καταλόγου χειρογράφου, 'Αθῆναι 1961, σ. 17 κέ., σ. 20. Διὰ τὴν τελικὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς μὲ ἐβοήθησε προθύμως καὶ διὰ συντάκτης τοῦ τ. Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Γ. Παπαδημητρίου. Οὕτω ἐπαληθεύθη, ὅτι ἡ 10η Μαΐου (μὲ τὸ Ιουλιανὸν ἡμερολόγιον) τοῦ ἔτους 1593 ἦτο πράγματι ἡμέρα Πέμπτη, βλ. V. G r u m e l, La Chronologie, Paris 1958, σ. 316. 'Επαλήθευσις τῆς ἀκριβείας καὶ ὁρθῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς ἐγένετο τῇ παρακλήσει μου καὶ ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου Λ. Βρανούση. Εὐχαριστῶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ἀμφοτέρους. Σημειωτέον, ὅτι οὗτοι τὸ δόμοιάζον πρὸς τὸ κεφαλαῖον Θ σύμπλεγμα θεωροῦν ἀναμφιβόλως ὡς συνηθισμένον κόσμημα καὶ οὐχὶ ὡς ἀρχικὸν κεφαλαῖον γράμμα Θ τοῦ δόνματος τοῦ Θεοφάνους, ὡς δέχεται δὲ Βαλσαμίδης.

6. *Η κτιτορική έπιγραφή της μονής Ταξιαρχῶν*

αὐτῶν μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς βιογραφίας τοῦ ὁσίου καὶ ἴδιως μὲ τὸ θαῦμα του κατὰ τὸ 1681.

Οὕτω συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἐγεννήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἀπεβίωσε κατὰ τὸ πρᾶτον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος, διότι κατὰ τὸν βιογράφον του ὁ Θεοφάνης ἡτο ἡγούμενος τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν ἐπὶ «. . . χρόνον ἵκανὸν» καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔζησεν εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας ἐπὶ «. . . καιρὸν ἵκανὸν», πρὸς τούτοις δὲ ὑπάρχει ἐν δριον, ἀπώτατον διὰ τὴν ζωήν του, τὸ κατὰ τὸ 1681 θαῦμα τούτου, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος γνωρίζομεν, ὅτι ἡτο ἡγούμενος ἔτερος, μετὰ τὸν Θεοφάνην καὶ τὸν γράψαντα τὸ σημείωμα ἄλλοτε ἡγούμενον (βλ. σ. 231 σημ. 4).

5. *Ἡ κτίσις τῆς Ναούσης καὶ ἡ καταγωγὴ^{τῶν κατοίκων της}*

Ἐπομένως δὲν εἶναι δρθὴ ἡ ἄποψις τῆς παραδόσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ὁσιος ἔζησεν, ὅταν ἐκτίζετο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ Νάουσα εἰς τὴν σημερινήν της θέσιν ὑπὸ τοῦ γαζῆ Ἐβρενὸς βέη, διότι ἡ πόλις αὗτη ἐκτίσθη, κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν ἄποψιν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 14ου ἥ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος¹.

1. Μὲ ἀφορμὴν τὴν ἀνωτέρω σημειωθεῖσαν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλσαμίδη ἥρχισεν ἡ δημοσίευσις εἰς τὴν «Φωνὴν τῆς Ναούσης» ἐπιστολῶν - ἄρθρων, ἣτοι τριῶν τούτου, τριῶν ἔμοι, δύο τοῦ Ἀστ. Ἀποστόλου καὶ μίας τοῦ Κ. Τσιώμη, περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ναούσης εἰς τὴν σημερινήν θέσιν της (φύλλ. 471-479/16. 4. 1961 ἔως 11. 6. 1961), καὶ οἱ μὲν Βαλσαμίδης καὶ Χιονίδης ὑπεστήριξαν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐβρενὸς ἰδρυσιν τῆς πόλεως εἰς τὴν παροῦσαν θέσιν της, οἱ δὲ Ἀποστόλου καὶ Τσιώμης τὴν προῦπαρξιν ταύτης. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν δύο τελευταίων δὲν εὑσταθοῦν, ἐρείδονται δὲ μᾶλλον εἰς τὴν γνωστὴν διὰ ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ὑπερβολικήν ἀγάπην πρὸς τὴν ἱδιαιτέραν πατρίδα, τὴν ὁποίαν συνυφαίνομεν πάντοτε μὲ τὴν μακράν καὶ ἔνδοξον ἴστοριαν, ἐξ οὗ προῆλθον ἐν μέρει καὶ οἱ πολλοὶ θρύλοι καὶ παραδόσεις. Ἰδιαιτέρως δὲ Ἀποστόλου (πρβλ. καὶ ἐπιστολὰς του εἰς ἐφημερίδα «Μακεδονία» Θεσσαλονίκης στήλη «Βορείου», φύλλ. 16.229/7. 2. 1961, 16.328/17. 2. 1961 καὶ 16.244/24. 2. 1961) ὑποθέτει, ὅτι περὶ τὴν σημερινήν θέσιν «Κιόσκι» θὰ ὑπῆρχε θέρετρον τῶν κατοίκων τῆς Παληοναούστης, στηριζόμενος εἰς τὰ διάφορα εὑρήματα τῆς περιοχῆς. Ἐξ δοσῶν δμῶς γνωρίζω δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι στιγμῆς ἐντὸς τῆς σημερινῆς Ναούσης εὑρήματα τῆς μακεδονικῆς, ρωμαϊκῆς ἢ βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ μόνον ἔξωθι αὐτῆς, ἣτοι εἰς τὸ Μπαλτανέτο κ.λ. Οὐδεὶς βεβαίως ἀμφιβάλλει, ὅτι ἡ περιοχὴ (δχι ἡ πόλις) τῆς Ναούσης κατῳκεῖτο ἀνέκαθεν καὶ πλησίον ἐκεῖ τοποθετοῦνται αἱ πόλεις Μίεζα καὶ τὸ Κίτιον· βλ. Φ. Πέτσα, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά. «Μακεδονικά» (1967) 277-368, ἴδιως 333-341, τοῦ Ιδίου, «Ο Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, πρβλ. καὶ Γ. Χ. Χιονίδη, 'Ιστορία τῆς Βεροίας, τ. 1ος, Βέροια 1960, σ. 97 κ.ε.

Περὶ τοῦ ὅτι ἡ Νάουσα δὲν ἀναφέρεται κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἐγγράφων βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, «'Υπῆρχεν ἡ Νάουσα κατὰ τοὺς

Ἡ παράδοσις συσχετίζει περαιτέρω τὸν ὄσιον Θεοφάνην μὲ τὸν δθωμανὸν ἱερωμένον Σὲχ Λεαῆ¹, ὁ ὅποῖος ἔζησεν εἰς τὴν περιοχὴν Ναούστης μᾶλλον κατὰ τὸν 16ον-17ον αἰῶνα καὶ θὰ ὑπῆρξε διδάσκαλος τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἐβρενὸς καὶ οὐχὶ τῶν τέκνων του². Συνεπῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συνεδέετο οὗτος μετὰ τοῦ Θεοφάνους. Ἀμφότεροι ἐθεωροῦντο εἰς τὴν Νάουσαν σεβαστὰ πρόσωπα, διότι ὑπῆρξαν ὄσιοι καὶ θαυματουργοί, τὰ δὲ ἀναφερόμενα θαύματά του ὑπὸ τῶν βιογράφων του εἶναι μερικὰ ἐκ τούτων καὶ δὴ τὰ παλαιότερα³. Ὁ Θεοφάνης, τοῦ ὅποίου ἡ μνήμη ἔορτάζεται κατὰ τὴν 19ην Αὐγούστου, κατήγετο, ὡς ἐσημειώθη, ἐκ τῶν Ἰωαννίνων τῆς Ἡπείρου, ἐκ τῶν ὅποίων κατήγοντο, ὡς γνωστόν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ἀψαράδες, Θεοφάνης καὶ Νεκτάριος, οἱ κτίτορες τῆς μονῆς Βαρλαὰμ τῶν Μετεώρων. Ἐκ τῆς Ἡπείρου κατάγονται κατὰ μίαν ἀποψιν καὶ οἱ Ναουσαῖοι⁴, ἵσως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως νὰ ἔχῃ κοινὴν ρίζαν καὶ προέλευσιν μὲ τὸ δεύτερον συνθετικὸν

βυζαντινοὺς χρόνους», εἰς ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούστης», πανηγυρικὸν φύλλον 525/29. 4. 1962. Ἀς σημειωθῇ τέλος ὅτι ὁ ἐπίσκοπος καὶ ἐν συνεχείᾳ μητροπολίτης Βεροίας λέγεται «καὶ Ναούστης» ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀλλὰ ἡ Νάουσα ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς ἀνέκαθεν εἰς τὴν μητρόπολιν Βεροίας· βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Σύντομη κλ., σ. 27-28. Πάντως δὲν γνωρίζομεν ἐπίσκοπον ἢ μητροπολίτην Ναούστης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Διὰ τὸν γαζῆν Ἐβρενός, τὴν δρᾶσιν καὶ τὰ κτήματά του εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀπὸ ἴστορικῆς καὶ νομικῆς ἀπόψεως, ἐτοιμάζω μελέτην. Εἰς τελευταίως ἐκδοθὲν χειρόγραφον γράφεται, ὅτι ἡ Νάουσα ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Ἀχμέτ Ἐβρενόζογλου, περὶ τὸ 1423· βλ. Ι. Κ. Βασραβέλλη, Ἰστορικά περὶ Ναούστης ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου. «Μακεδονικά», 3 (1953-1955), σ. 127 καὶ 131, ὅπου τὸ Ἐβρενόζογλου ἐρμηνεύεται ὡς Ἐβρενός, πλὴν δύμως τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, διότι ὁ χατζῆς Ἐβρενός βέης ἀπεβίωσεν — ὡς γνωστόν — κατὰ τὸ ἔτος 1417, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται διὰ ἔνα ἐκ τῶν υἱῶν ἢ ἔτερον ἀπόγονον τοῦ Ἐβρενός, οἵτινες ἔφερον πράγματι τὸ ὄνομα Ἐβρενός-ἀγλοῦ.

1. Περὶ τοῦ Σὲχ Λεαῆ βλ. προχείρως, Δ. Πλαταρίδη, Ε. Στούγιαννάκη, ἔ.ά., σ. 30-31, πρβλ. Ι. Κ. Βασραβέλλη, ἔ.ά., σ. 133 καὶ 128, καὶ Γεράκη, Καψάλη, εἰς «Λαογραφία» ΣΤ' (1917) 461-463, τοῦ ιδίου, Τρεῖς Νεράϊδες τῆς Μακεδονίας (Βέροια-Νάουσα-Εδεσσα), Ἀθῆναι 1939, σ. 18 κέ., σ. 30.

2. Αὐτὴν τὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ Β. Δημητριάδης, τουρκολόγος, Διευθυντὴς τοῦ Ἰστορικοῦ Ἀρχείου Μακεδονίας, ὁ ὅποῖος ἐτοιμάζει τὴν δημοσίευσιν τῆς μεταφράσεως ἐκ τῆς τουρκικῆς, μετὰ σχολίων, τῶν ἐνδιαφερόντων κειμένων τοῦ Τούρκου περιηγητοῦ Ἐβλιά Τσελεμπῆ, ὡς πρὸς δέκα πόλεις τῆς Κεντροδυτικῆς Μακεδονίας.

3. Βλ. τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας, σ. 34-46 καὶ τὴν δευτέραν ἔκδοσιν, σ. 29-31 (=νέα ἔκδοσις σ. 34-37).

4. Τοῦτο ὑποστηρίζει π.χ. ὁ Κ. Τσιώμης εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν ἐπιστολὴν του καὶ πολλοὶ Ναουσαῖοι, ὡς ὁ Διευθυντὴς τῆς «Φωνῆς τῆς Ναούστης» Πέτρος Δεινόπουλος, εἰς σημείωμα τὸ ὅποῖον προηγήθη τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀμέσως κατωτέρῳ μελέτης τοῦ Φ. Πέτσα.

τῆς ἡπειρωτικῆς Γλυτουνιαύστας, κατὰ τὸν γενόμενον ἐπιτυχῆ, ὑποθετικόν, συσχετισμὸν ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φώτη Πέτσα¹.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι δὲν ἦτο τυχαία ἡ ἔλευσις καὶ ἡ παραμονὴ τοῦ Θεοφάνους εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης, ἀλλὰ ὁ ὅσιος ἐπεδίωξε νὰ ἔλθῃ πλησίον τῶν Ἡπειρωτῶν Ναουσαίων, γενόμενος καὶ πολιοῦχος τῆς πόλεως τῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

SUMMARY

Saint Theofanis the Young was born in Ioannina; very young, he entered the Monastery of Dochiarios in Mount Athos. After a while he went to the Monastery of Prodromos in Veria, and afterwards to Naoussa where he founded a church and a monastery, consecrated to the Archangels (Taxiarchs) Michael and Gabriel, and served there as an abbot for several years. He spent his last days in the Monastery of Prodromos, in Veria, where he died.

The writer concludes that Saint Theofanis was born in the middle of the 16th century and died in the first half of the 17th. This he bases on an inscription found in 1961 in the Monastery of the Taxiarchs in Naoussa, on a mention of the Saint's biographer of a Miracle that occurred in 1681, and on a note made at the same time, in the same year. A certain opinion that the Saint was alive when Naoussa was being built by the Turk general Hadgi Evrenos Bey at its present position, at the end of the 14th or the beginning of the 15th century, should be considered as erroneous.

1. Βλ. Φ. Πέτσα, Νιάουστα καὶ Γλυτουνιαύστα. «Μακεδονικά» 7(1967) 81-93.